

Danijel Dzino

Delmati, vino i formiranje etničkog identiteta u predimskom Iliriku

Danijel Dzino
Discipline of Classics
School of Humanities
The University of Adelaide
SA 5005
Australia
danijel.dzino@adelaide.edu.au

UDK: 904(398 Dalmati)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 23. 5. 2006.
Prihvaćeno: 5. 6. 2006.

Ovaj se rad bavi problemom nedostatka arheoloških dokaza koji bi potvrđivali konzumiranje vina među Delmatima u predimskom razdoblju. Sugerira se, prikazom šire slike konflikta među različitim kulturama konzumiranja alkoholnih napitaka u Europi, da je prihvatanje vina među primorskim susjedima Delmata posljedica širih povjesnih promjena, poput grčkog prodora u Jadran. Osnivanje Delmatskoga saveza sagledava se kao pokušaj redistribucije kanala trgovinske razmjene, ali u isto vrijeme i kao osnova formiranja specifičnoga delmatskoga identiteta koji susrećemo u povjesno doba. Razlike u konzumiranju alkoholnih napitaka između Delmata i njihovih susjeda koji selektivno prihvataju elemente globalne mediteranske kulture, postaju *de facto* dijelom 'etničkih granica' preko kojih se kanalizira i formulira njihov etnički identitet.

Ključne riječi: Delmati, vino, etnički identitet, alkoholni napici, predimski Ilirik

Novi rezultati analize nalaza amfora s isejskim vinom potvrđuju snažan gospodarski potencijal jadranskih Grka i potpomažu konstruiranju nove slike gospodarsko-političkih odnosa u predrimskom Iliriku, posebice njegovu obalnom i priobalnom pojasu.¹ Nedostatak amfora i drugoga posuđa koje sugerira korištenje vina na području koje su nastavali Delmati je očit, ali ostaje nerazjašnjen, posebice stoga što je utvrđeno da njihovi susjedi uvoze i koriste isejsko, odnosno italsko vino.² Nedostatak amfora na delmatskom području objašnjava se ponajprije time da Delmati nisu pili vino, da je vino bilo preskupo za šиру potrošnju, odnosno da se dokazi za uvoz vina na delmatsko područje zapravo tek trebaju otkriti jer je istraženost delmatskih naselja minimalna.³ Sugerira se i mogućnost da je vino pretakano iz amfora u bačve, kojima arheologija teže ulazi u trag, i potom transportirano na kontinent, kako je bilo primjerice u Galiji,⁴ no posve zadovoljavajuća interpretacija još nije ponuđena.

U kroničnom nedostatku pisanih vrela koja se bave predrimskim Ilirikom, arheološki nalazi bi trebali biti znakovit čimbenik pri formiranju okvira za multidisciplinarnu povijesnu interpretaciju tog razdoblja, koja bi neminovno uključivala elemente povijesnih, arheoloških, ali i etnološko-antropoloških studija. Velika prepreka usuglašavanju elemenata ove interpretacije i dalje ostaje problem mehanizama formiranja i konstrukcije etničkih identiteta u predrimskom Iliriku. Etnički identitet naroda Ilirika definira se još uvijek putem tročlane metodologije koja se temelji na arheologiji, onomastici i interpretaciji pisanih vrela.⁵ Potreba revizije i dopune takvog pristupa nameće se sve snažnije u svjetlu pojave novih trendova u izučavanju etničkih identiteta antičkoga svijeta. Prilikom ovakve revizije, iznimno je značajno procesirati i prilagoditi nove metodološke pristupe koje je moderna arheološka i povijesna interpretacija preuzela od teorijskih koncepcata razvijenih u socijalnoj antropologiji. Etnički identitet je u tim novim koncepcijama predstavljen kao fluidan, promjenjiv i nestabilan fenomen koji ovisi o subjektivnoj, unutarnjoj i vanjskoj, percepciji, odnosno političko-gospodarskim interesima zajednice o kojoj je riječ, opovrgavajući viđenje da se identitet uspostavlja kao svojevrsna nadgradnja primordijalne kulturne

jezgre.⁶ Etnički identitet dakle postaje povijesno vidljiv odraz zajednice homogenizirane preko zajedničkih mitova, simbola i povijesnih iskustava.⁷ Barthovska mantra da se etnički identitet formira dvostrano, preko aktivnog odnosa s drugim, različitim identitetima ('mi' i 'oni'), radije nego preko kulturne osnove koju taj identitet prožima, danas je nedvojbeno osnovica općenitoga metodološkoga pristupa etničkom identitetu naroda predindustrijalnoga doba.⁸

Ovaj će rad nastojati interpretirati nedostatak amfora s vinom među Delmatima putem antropološko-socijalnoga pristupa, a u svjetlu kulture uživanja alkoholnih napitaka i problema etničkih identiteta predrimskoga Ilirika. Pojava, odnosno nedostatak uvoza vina u predrimskoj Dalmaciji moraju se sagledati kao dio aktivnoga regionalnog procesa interakcije među različitim kulturama - tradicijama autohtone populacije i, uvjetno rečeno, globalne mediteranske kulture u nastajanju. Pojava konzumiranja ili odbijanja konzumiranja uvezanoga vina u mnogo čemu je odraz dinamičnoga kulturnog procesa koji se odvija u specifičnim povijesnim okolnostima.⁹ Stoga manjak dokaza koji bi sugerirali konzumiranje vina u zaledu srednje Dalmacije može poslužiti kao poticaj preispitivanju kulturnoga procesa konstrukcije etničkoga identiteta skupine koju povijest poznaje kao Delmate,¹⁰ te s time dati doprinos uspostavi okvira za novu interpretaciju političko-gospodarsko-etničkih odnosa u predrimskom Iliriku.

Razlike u načinu konzumiranja alkohola u antičkoj (a i modernoj) Europi ne mogu se vidjeti više samo kao razlike u ukusu nego kao izravan sukob dviju 'ideologija' koje se

6 Cf. Eller, Coughlin 1993 za radikalnu kritiku antropološkoga primordijalizma. Vidi Dzino 2006, s temeljnom literaturom o ovoj problematici koja se odnosi na antičku povijest i arheologiju. Za preispitivanje a priori odnosa između etničkoga identiteta i arheološki definirane kulture, te kritiku Childeovoga pristupa (arheološka kultura = etnicitet), vidi prilog u Graves-Brown et al. 1996; te Hall 1997, osobito str. 142.

7 Morgan 2003, str. 11 razlikuje *ethnicity* kao proces konstrukcije identiteta i *ethne* kao vidljivi produkt procesa, dok Smith 1986 razlikuje etničku kategoriju i *ethnie* kao homogeniziranu etničku kategoriju. Smith skreće pozornost na ulogu koju igra objektivna percepcija subjektivnoga *myth-symbol complex* u očuvanju kolektivnoga identiteta; Smith 1984; 1986, str. 13-16.

8 "The critical focus of investigation from this point of view becomes the ethnic boundary that defines the group, not the cultural stuff it encloses." Barth 1969, str. 15.

9 "This means that we must stop treating imported objects as generic 'prestige goods' circulating in a disembodied exchange system and try to understand how and why some practices triggered unanticipated processes of cultural entanglement and identity transformation." Dietler 1995, str. 96.

10 Termin 'pleme' trebalo bi napokon početi izbacivati iz terminologije etničkih studija koji se bave antičkim Ilirikom. Moderna socijalna antropologija već se dulje vrijeme distancira od ovog dvoosmislenoga termina, preferirajući izraz "etničke skupine"; Webb 1975; Leach 1989; Banks 1996, str. 11 dalje; Jenkins 1997, str. 16-24. Vidi diskusiju o neprikladnosti koncepta "pleme" u kontekstu ranoga grčkog polisa u Morgan 2003, str. 4-16, odnosno Liburna, Čače 1985, str. 60-64.

1 Kirigin et al. 2005. Vidi sintetički pregled novijih arheoloških pomaka u Kirigin 2002. Riječ Ilirik u predrimskom kontekstu se u ovom radu koristi samo zbog zemljopisne konvencionalnosti.

2 Kirigin et al. 2005; Italjsko vino, Škrgo 1999, str. 143-150.

3 Kirigin et al. 2005, str. 8.

4 Radić-Rosi 2003, vidi Tchernia 1985, str. 93-95 za Galiju. Nema arheološke potvrde za korištenje bačava u Dalmaciji, a sama njihova izrada povećala bi cijenu vina, Kirigin et al. 2005, str. 8 bilj. 48, vidi Nelson 2005, str. 49-50, 139 bilj. 14 za upotrebu bačava u Galiji i Cisalpini. Podatak Strabona (5.1.8 (214)) o pretakanju vina u bačve u Akvileji se odnosi na *ethne* koje žive blizu Dunava, i ne može biti relevantan za Dalmaciju.

5 Katičić 1964; Alföldy 1965, str. 17 dalje; Wilkes 1969, str. 157 dalje; te korisne sinteze u Benac 1987b i nedavno Šašel-Kos 2005, str. 223-233.

razlikuju u vrsti napitaka i načinu njihove konzumacije. S jedne je strane mediteranska kultura pijenja vina, a s druge strane kontinentalna tradicija konzumiranja piva,¹¹ jabukova vina i medovine. Mediteranska kultura koristi isključivo vino, konzumira ga češće, u manjim količinama, i socijalno je manje tolerantna prema pijanstvu. Kontinentalna kultura pak konzumira različite vrste alkoholnih napitaka (pivo, jabukovo vino, medovinu, vino uvezeno s Mediterana) rjeđe, u većim količinama, i tolerira pijanstvo. Neka područja, poput Galije ili Hispanije, prihvataju vino, ali tek u procesu kulturne razmjene s Mediteranom i skupa s prihvaćanjem nekih drugih aspekata 'globalne' mediteranske kulture.¹² Ove dvije kulture po svojoj su prirodi oprečne, a sukob među njima je neminovan i primjetan. Raspoloživa grčko-rimska vrela pokazuju vidljivu nesnošljivost i predrasude Mediteranaca prema kontinentalnoj kulturi konzumacije alkoholnih napitaka i intoksikacije u antičko doba.¹³

Iz malobrojnih raspoloživih pisanih vrela dade se zaključiti da je Ilirik pripadao kontinentalnoj kulturi konzumacije alkohola. Vino se inicijalno nije gajilo unutar kontinenta, dok je na jadranskoj obali snažnija proizvodnja i potrošnja vina nastupila tek dolaskom Grka, odnosno Rimljana.¹⁴ Većinom su se pili pivo (*sabai* i *kamon*) i medovina, dok je vino proizvođeno unutar kontinenta u rimsko doba bilo loše kvalitete.¹⁵ Pisana vrela spominju da Ardiejci, odnosno Iliri konzumiraju vino na kontinentalni način, s vidljivom sklonosti k intoksikaciji, pogotovo među vladajućom elitom (Agron umro od pijanstva, Gencije alkoholičar, ardiejsko pijanje).¹⁶ Ovi podaci sugeriraju da je vino bilo roba čiji uvoz i korištenje u primorskom Iliriku počinju dobivati pravo socijalno i gospodarsko značenje tek pojavom grčkih naseobina u središnjem Jadraru nakon 4. stoljeća pr. Kr.

Razloge za prihvatanje kulture pijenja vina među primorskim žiteljima predrimskoga Ilirika valja tražiti u okviru širih gospodarsko-društvenih promjena koje nastupaju između 4. i 1. stoljeća pr. Kr., a izazvane su prijašnjim kulturnim kontaktima i selektivnim

prihvaćanjem određenih aspekata šire mediteranske kulture, vidljivima posebice među Liburnima i Daorsima, odnosno Ilirima.¹⁷ Razbijanje hegemonije Liburnskoga saveza u 4. st. pr. Kr. i grčki prodor u Jadran¹⁸ uspostavljaju novi model interakcije između autohtone populacije i mediteranskoga svijeta. Model podsjeća na model središte-periferija (*core-periphery*) u predrimskoj Galiji, gdje se mogu razlikovati:

- **ulazne zajednice** (*gateway communities, ports-of-trade*) - grčke kolonije ili emporiji kroz koje se dopremaju prestižna dobra i kulturni utjecaji iz mediteranskoga središta;
- **prijelazna zona** (*semi-periphery*), s razvijenom tržišnom ekonomijom koja ima ulogu posrednika;
- **periferna zona elitne redistribucije**, gdje ratnička elita zadržava kontrolu nad trgovinom i redistribuirala prestižnu uvezenu robu svojim klijentima.¹⁹

Primjenom ovog modela na istočni Jadran možemo prepoznati grčke naseobine i emporije kao ulazne zajednice,²⁰ a Liburne i Daorse kao posrednike u trgovini između mediteranskoga svijeta i jadranskog zaleđa,²¹ u kojem možemo prepoznati perifernu zonu elitne redistribucije.²² Znakovito je naglasiti ulogu prijelazne zone u rimskoj ekspanziji jer ona u pravilu postaje prijemčiva za selektivno prihvatanje mediteranskih kulturnih utjecaja, kakvo je primjerice

17 Kulturni utjecaji: Cabanes 1988, str. 207-233 (Iliri); Batović 1974 (Liburni). Uvoz helenističke reljefne keramike koja implicira korištenje vina je značajan od 2. st. pr. Kr. kod Liburna, Čače 1991, str. 68-69, s bibliografijom, odnosno Daorsa, Marić, Kirigin 1991 (bradavičasti κάρθαροι); cf. Marić 2000, str. 42-43.

18 Čače 1993/94, str. 48-52. Dakako, oprez je bitan kada se govori o postojanju helenskih objekata u izvan-helenskom kontekstu, jer je teško reći sa sigurnošću radi li se o 'helenizaciji' ili je pak značenje objekata transformirano u izvanhelenskom kontekstu; Dietler 1995; Jones/Buxeda 2005. Pojmovi poput 'helenizacija' i 'romanizacija' trebali bi se promatrati kao primjer limitirane globalizacije mediteranskoga svijeta, radije negoli kao ekspanzija uniformnih kultura jer je kultura dinamičan koncept *per se*, a ne reificirana objektivna socijalna konstrukcija, vidi kontribucije Bartha, Keesinga, Sahlinsa i Vayde u Borofsky 1994.

19 Cunliffe 1988, str. 193-201; vidi Bloemers 1988, str. 11-19 za teritorij današnje Nizozemske u predrimskom i ranom rimskom razdoblju, te Champion 1989b za sveobuhvatni pregled problematike središta i periferije, odnosno primjene Wallersteinova utjecajnoga 'world-system' koncepta u arheologiji i antičkoj povijesti.

20 Vidi Horden, Purcell 2000, str. 393, za Naronu kao *port-of-trade/gateway community*, i str. 391-400, za modernu reinterpretaciju ovog Polanyevog koncepta.

21 Ne zanemarujući pritom regionalni specifikum u vidu liburnskih tradicionalnih veza s južnom i središnjom Italijom, vidi Batović 1987, str. 385-388, za Liburnsko posredništvo s jadranskim zaleđem, odnosno Kozličić 1980/81, str. 178-179; Škrgro 1999, str. 146 za Daorse.

22 Delmatsko društvo podsjeća na ratničko društvo predrimske Galije. Literatura o Galiji je voluminozna, vidi bazični model u Haselgrove 1987, str. 105-107 te sintetske radove u Green 1995; Cunliffe 1997, str. 91-110. Za Delmate vidi Čović 1976, str. 246-247; Čače 1979, str. 116-120 (dominacija ratničke elite - *principes*).

16 Teopomp apud Athen 10.440a (pijančenje Ardieja); 10.443a-c; Polyb. 2.4.6 (Agron); 29.13; Liv. 44.30-5-6 (Gencije).

konzumiranje vina,²³ i sklonija je uspostavljanju prijateljskih odnosa s Rimom, ulazeći u pravilu u red savezničkih država - *socii et amici* - u razdoblju rimske republikanske ekspanzije.²⁴

Prihvatanje vina među Daorsima i Liburnima može nam pomoći da objasnimo zašto se isti proces ne počinje odvijati i među Delmatima. Nedostatak vina kod Delmata trebalo bi objasniti u širem kontekstu samoidentificiranja Delmata kao zasebne etničke skupine. Delmatski etnicitet problematično je i kontroverzno pitanje. S jedne strane, arheologija pokazuje srodnost ilirske kulturne grupacije i Delmata.²⁵ S druge strane, onomastika je razdvojila Delmate od njihovih južnih i istočnih susjeda, a približila ih sjevernom kulturnom identitetu - Panonima.²⁶ *Bellum Batonianum*, Panonski ustanci, 6. - 9. godine, koji treba gledati ponajprije preko njegova etničkog aspekta, pokazuje znakovitu srodnost identiteta Panona i Delmata,²⁷ ali dosadašnja istraživanja ne mogu konstruirati valjan okvir za utvrđivanje etničkoga identiteta Delmata, koji time ostaje nedorečenim i nekompletnim, široko otvorenim za reinterpretaciju.²⁸

Delmati se pojavljuju u 3. stoljeću pr. Kr. kao protodržavna politička tvorevina političkim objedinjavanjem manjih zajednica oko vodećeg civitasa Delmiona i prihvatanjem zajedničkoga imena.²⁹ Uspostava Delmatskoga saveza rezultira pojmom novoga, delmatskoga identiteta, koji prije toga nije bio registriran u pisanim vrelima. Identitet Delmata korespondira podjednako i kao subjektivni osjećaj zajednice i kao subjektivna percepcija vanjskih promatrača (grčko-rimska vrela).³⁰ Stoga delmatski

23 Dietler 1989 pokazuje promjenu navika u konzumaciji alkoholnih napitaka u prijelaznoj zoni (*semi-periphery*) u bazenu Rone, koja je imala posredničku ulogu u ranoj interakciji između Mediterana i halštatske Europe, cf. Dietler 1995, str. 97. Periferna Halštatska zona dugo vremena nije pokazivala interes za vino osim u statusno-kulturnom kontekstu, Dietler 1995, str. 97-100, vidi također Arnold 1999 za alkohol i socijalni status među (uvjetno rečeno) Keltima.

24 Nash 1987, str. 97-99, vidi Millett 1990, 38-39 (jugoistočna Britanija); Dzino 2005b, str. 70-71 (Ilirik).

25 Posebice 6. i 5. st. pr. Kr., Čović 1964.

26 Katičić 1963; 1965, str. 69-74, za arheološki aspekt Marić 1964. Cf. Zaninović 1966, str. 58-59 bilj. 86.

27 Dzino 2007, premda se njihova povezanost može nazrijeti kroz oskudna vrela i tijekom *bellum Pannonicum*, 12-9 pr. Kr.

28 Benac 1987b, str. 779-782.

29 Vidi Čače 1979, str. 28, str. 113; 1994/95, str. 120. Čović 1987, str. 443 bilj. 2, str. 476-477 datira ovaj događaj nešto ranije, oko 550.-375. pr. Kr. Nash 1976, str. 471-472 pokazuje gospodarske razloge iza sličnog procesa stvaranja protodržavnih formacija u Galiji, kao što su nesposobnost ratničke elite da poveća produktivnost razdijeljena u individualne klanove, odnosno utjecaj mediteranske 'globalizacije'. Vidi također utjecaj Mediteranske 'globalizacije' na formiranje protodržavnih struktura: Whitehouse/Wilkins 1989, str. 122-123 (jugoistočna Italija); Haselgrove 1984, str. 17 dalje (Britanija); 1987 (Gallia Belgica) i Bloemers 1988 (bazen Rajne i Meuse).

30 Najraniji primjer delmatskog identiteta *IG IX*, pt. 1. fasc. 2, 434 lin. 19

Βάρβος Δελμάτα, Zaninović 1976a, str. 305-309.

Danijel Dzino

Delmati, vino i formiranje etničkog identiteta u predrimskom Iliriku

politički savez treba prepoznati kao osnovu novoga identiteta,³¹ prije nego tražiti identitet u elementima zajedničkoga kulturnoga habitusa koju su zajednice u dalmatinskom zaleđu neupitno dotad dijelile među sobom.³² Treće stoljeće pr. Kr. povjesni je trenutak krijanja specifičnih društvenih uvjeta u cjelokupnom geopolitičkom sustavu Ilirika (transformacija obalnih zajednica, smirivanje turbulencija izazvanih 'Keltskim' seobama u unutrašnjosti Balkana, prodor Grka u Jadran³³) i specifičnoga socijalnoga habitusa, odnosno regionalnoga identiteta budućih Delmata koji su pogodovali redefiniranju prijašnjih identiteta i uspostavi novoga, delmatskoga identiteta.³⁴ Njihov osjećaj zajedništva i etnički identitet nadalje se učvršćuje preko zajedničkog iskustva sukoba s etnički različitim Ilirima, Liburnima, i sejskom zajednicom i Rimljanim.³⁵

Gledan kroz socijalno-antropološki metodološki okvir, delmatski je identitet dobar primjer instrumentalističkoga etničkoga identiteta, jer pokazuje nastajanje novog identiteta kao ponajprije političkog instrumenta.³⁶ Tek nakon osnivanja Delmatskoga saveza zadovoljene su gotovo sve Smithove značajke oformljene etničke skupine (*ethnie*): zajednička kultura (religija, običaji, jezik), zajedničko ime, međusobna solidarnost (vojni savez), povezanost sa zajedničkim mjestom prebivanja, odnosno percepcija zajedničkoga podrijetla (regionalizam), te zajednička povjesna iskustva stečena ratovanjem sa susjedima i

31 Službeni politički organi u Makedoniji i Tesaliji bili su znakovit čimbenik njihova ujedinjavanja i stvaranja identiteta, Hatzopoulos 1994. Zapravo je teško i goroviti o konceptu identiteta u zajednicama kojima nedostaje složenja politička infrastruktura, Whitehouse, Wilkins 1985.

32 Ovdje se ne sugerira da je nastanak delmatskog identiteta nastupio iznenada. Percepcija zajedničkoga podrijetla, mitovi i simboli, iracionalni osjećaj krvne povezanosti neminovno su povezani s procesima formacije i percepcije etničkoga identiteta, Smith 1986; Jones 1997, xiii, te na modernim primjerima, Fishman 1980; Connor 1994, str. 196 dalje.

33 Koliko latensko društvo možemo zvati 'keltskim'; vrlo je upitno. Vidi vrlo sažetu i jasnu sintezu problematike u James 1999, str. 90-94. Whitehouse i Wilkins 1989, str. 121-123 pokazuju da je rana helenska interakcija s autohtonom populacijom u jugoistočnoj Italiji odlučno utjecala na formiranje kompleksnijih političkih struktura koje su dalje utjecale na formiranje etničkih identiteta.

34 Jones 1996, str. 68-70; 1997, str. 120 "habitus and social conditions" čijom interakcijom nastaje identitet kao posljedica sustavne komunikacije kulturnih razlika prema kulturnoj supstanciji, odnosno socijalnom habitusu 'etničkoga Drugoga'. Vidi Morgan 2003, str. 207 i dalje, za ulogu regionalnih identiteta u formiranju arhajskih grčkih identiteta.

35 Vidi Smith 1986, str. 25-26, str. 37-41 - "shared historical experience" i Jenkins 1997, str. 53-56 - 'virtual experience', drugim riječima, praktično iskustvo grupnoga bivstvovanja kao 'mi'.

36 Čače 1994/95, str. 118-120; Cf. Čače 1979, str. 101-102, str. 113-116, gdje se oprezeno implicira umjereni instrumentalistički pristup (pojava Delmata kao politički događaj) kombiniran s primordijalizmom Čače 1979, str. 47 koji je još bolje vidljiv kod Zaninovića 1967, str. 21-22.

Rimljani.³⁷

Kultura konzumiranja alkohola po sebi jest dio šire tradicije, kulturne supstancije (Barthov *cultural stuff*, odnosno reinterpretirani Bourdieuovski *habitus* Siân Jones), ali postavljena u aspekt interakcije s drugim identitetima postaje jedan od znakovitih činilaca koji formiraju identitet određene skupine, etnička granica - *ethnic boundary*. Kulturni sukob različitih tradicija uživanja alkohola u Evropi, kako je već obrazloženo, postavlja kulturnu supstanciju izravno na razmeđe međuetničke interakcije koja je neupitno jedan od ključnih čimbenika pri formiranju identiteta. Otpor prema uvozu vina vidi se u pisanim vrelima kod Germana, Belga (Nervii), koji vino smatraju ženskim napitkom i stoga ga odbijaju uvoziti i konzumirati, te kod Iceni u Britaniji, a rezultati arheoloških istraživanja potvrđuju navode pisanih vrela.³⁸ Socijalnim činom odbijanja vina i druge uvozne robe³⁹ oni uspostavljaju svoj identitet kao opoziciju prema mediteranskim tradicijama i definiraju ga, među ostalim, i kao sve ono što nisu. Je li je neprihvatanje monetarne ekonomije kod Delmata, kako navodi Strabon, dio istoga procesa, ostaje upitno i po svemu sudeći malo vjerojatno.⁴⁰

Iz prethodnog izlaganja moglo se vidjeti da je odsutnost vina među Delmatima pokazatelj odbijanja nekoliko istodobnih povjesno-društvenih procesa. Prodor Grka u Jadran restrukturira kulturnu i gospodarsku interakciju između Mediterana i Ilirika. Formira se prijelazna posrednička zona, s monopolom na trgovinu sa zonom elitne redistribucije u jadranskom zaleđu, koja selektivno poprima brojne kulturne utjecaje mediteranskog svijeta, kao što je konzumiranje vina. U isto vrijeme proces političkoga ujedinjavanja zajednica iz jadranskoga zaleđa rezultira nastanjem novoga, delmatskoga identiteta u otprilike 3. st. pr. Kr. Slabljenje političke moći ilirskog / ardijejskog kraljevstva omogućuje Delmatima da postanu novi regionalni politički hegemon te da preko sukoba s Daorsima, isejskom zajednicom, Liburnima, odnosno rimskom supersilom, nastoje napraviti

preraspodjelu postojećih trgovinskih mreža koje njihovi susjadi kontroliraju. Rimski *lassez faire* politika između 168. i 78. pr. Kr. u ovom sektoru budućega Ilirika neizravno omogućuje delmatsko jačanje, koje dovodi u pitanje postojanje cjelokupnoga regionalnoga političkog okvira uspostavljenoga 167. pr. Kr.⁴¹

Ovim se sukobima upotpunjuje formiranje identiteta Delmata, tako da politički sukob postaje završnim stadijem formiranja njihova identiteta. Stoga u činjenici smanjenog zanimanja Delmata za vino, možemo vidjeti da se njihov identitet mogao temeljiti na opoziciji 'globalizacijskim' mediteranskim utjecajima, te osjećaju zajedništva s kontinentom, odnosno panonskom kulturnom skupinom. Prema tome, nedostatak vina kod Delmata činjenica je iza koje se skriva kompleksan proces formiranja i tranzicije kulturnih i etničkih identiteta u predrimskom Iliriku, uvjetovan širim tektonskim povijesnim pomicanjima koji su korespondirali s istodobnim procesima izgradnje i ekspanzije 'globalnoga' mediteranskog svijeta i uključivanja Ilirika i njegovih dijelova u taj svijet.

37 Smith 1986, str. 22-31. Jedino nedostaje zajednički mit o postanku (Smith 1984; 1986, str. 24-25) jer nije sačuvan. Apijan, *Ill.* 2 jasno naznačuje da je postojalo nekoliko mitova o postanju naroda Ilirika (bilo autohtonih, bilo helenskih genealogija) i da on prenosi samo onaj koji mu se čini vjerodostojnim: "καὶ τόδε μοι μάλιστα, πολλὰ μυθεόντος ἔτερα πολλων, ἀρέσκει". Više o ovoj problematiki u Šašel-Kos 2005, str. 115-132.

38 Nervii, *B Gall* 2.15.4, cf. 1.1.3 for Belgae u cjelini; Germani, *B Gall* 4.2.6. Nervii su se identificirali s Germanima kroz pokazivanje hrabrosti (Tacit, *Germania* 28.4; cf. Strabon 4.3.4); Britanski Iceni, Dio 62.5.5, 62.6.4. Arheološka potvrda nedostatku vina: Nervii - Fitzpatrick 1985, str. 311-312; Cunliffe 1988, str. 178-179; Iceni - Carver 2001, str. 81.

39 Cf. Fitzpatrick, 1985, str. 312 implicirajući postojanje socijalnih, odnosno religioznih prepreka uvozu vina i mediteranske robe.

40 Čače, 1994/95, str. 124-128, daje prihvatljivu rekonstrukciju da Strabon miješa Posidonija i Polibija na ovome mjestu. U krajnjoj liniji, britanski Iceni su koristili novac u svom gospodarstvu, a odbijali neke druge aspekte mediteranske kulture, poput vina, vidi Allen 1970, za incenske novčice.

41 Dzino 2005b, 56-62, str. 68-69.

Literatura

- | | | |
|--|---|--|
| Benac 1987b | Cunliffe 1988 | Čović 1987 |
| A. Benac, <i>O etničkim zajednicama starjeg željeznog doba u Jugoslaviji</i> , u: Benac 1987a, Sarajevo 1987, London 1988. | B. Cunliffe, <i>Greeks, Romans and Barbarians: Spheres of Interaction</i> , grupa, u: Benac 1987a, Sarajevo 1987, 442-480. | B. Čović, <i>Srednjodalmatinska grupa</i> , u: Benac 1987a, Sarajevo 1987, 442-480. |
| Alföldy 1965 | Cunliffe 1997 | Dietler 1989 |
| G. Alföldy, <i>Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien</i> , Budapest 1965. | B. Cunliffe, <i>The Ancient Celts</i> , Oxford 1997. | M. Dietler, <i>Etruscans and Thirsty Barbarians: Early Iron Age Interaction in the Rhône Basin of France</i> , u: Champion 1989a, London 1989, 127-141. |
| Allen 1970 | Cače 1979 | Dietler 1995 |
| D. F. Allen, <i>The Coins of the Iceni, Britannia 1</i> , London 1970, 1-33. | S. Čače, <i>Prilozi poučavanju političkog uređenja naroda sjeverozapadnog Ilirika</i> , Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 18/8, Zadar 1979, 43-152. | M. Dietler, <i>The Cup of Gyptis: Rethinking the colonial encounter in early-Iron-Age Western Europe and the relevance of World-system models</i> , Journal of European Archaeology 3(2), 1995, London 1995, 89-111. |
| Arnold 1999 | Čače 1985 | Dzino 2005a |
| B. Arnold, <i>Drinking the Feast: Alcohol and the Legitimation of Power in Celtic Europe</i> , Cambridge Archaeological Journal 9(1), Cambridge 1999, 71-93. | S. Čače, <i>Liburnija u razdoblju od 4. do 1. stoljeća prije nove ere</i> , (neobjavljena disertacija), Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet u Zadru, Zadar 1985. | D. Dzino, <i>Sabaiarius: Beer, wine and Ammianus Marcellinus</i> , u: W. Mayer, S. Trzcionka (eds.), <i>Feast, Fast and Famine (Byzantine Australiensia 15)</i> , Brisbane 2005, 58-68. |
| Banks 1995 | Čače 1991 | Dzino 2005b |
| M. Banks, <i>Ethnicity: Anthropological constructions</i> , London, New York 1995. | S. Čače, <i>Rim, Liburnija i istočni Jadran u 2. st. pr. n. e.</i> , Diadora 13, Zadar 1991, 55-76. | D. Dzino, <i>Late Republican Illyrian Policy of Rome 167-60 BC: the Bifocal Approach</i> , u: C. Deroux (ed.), <i>Studies in Latin Literature and Roman History 12 (Collection Latomus 287)</i> , Bruxelles 2005, 48-73. |
| Barth 1969 | Čače 1993/94 | Dzino 2006 |
| F. Barth, <i>Introduction</i> , u: F. Barth (ed.), <i>Ethnic Groups and Boundaries</i> , Bergen 1969, 9-38. | P. Cabanes, <i>Les Illyriens de Bardylis à Gentios: IV^e - II^e siècles avant J.-C.</i> , Paris 1988. | D. Dzino, <i>Varljivi tokovi Slavenskih identiteta. F. Curta: The Making of the Slavs (pričaz knjige)</i> , Diadora 22, Zadar 2006 (u tisku). |
| Batović 1974 | Carver 2001 | Čače 1994/95 |
| Š. Batović, <i>Ostava iz Jagodnje Gornje u okviru zadnje faze liburnske kulture</i> , Diadora 7, Zadar 1974, 159-245. | E. Carver, <i>The Visibility of Imported Wine and its Associated Accoutrements in Later Iron Age Britain</i> , Oxford 2001. | S. Čače, <i>Dalmatica Straboniana</i> , Diadora 16-17, Zadar 1994/1995, 101-133. |
| Batović 1987 | Champion 1989a | Čović 1964 |
| Š. Batović, <i>Liburnska kulturna grupa</i> , u: Benac 1987a, Sarajevo 1987, 339-390. | A. Benac (ed.), <i>Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba</i> (Centar za Balkanološka ispitivanja, specijalna izdanja IV/1), Sarajevo 1964. | B. Čović, <i>Osnovne karakteristike materijalne kulture Ilira na njihovom centralnom području</i> , u: Benac 1964, Sarajevo 1964, 95-134. |
| Benac 1964 | Champion 1989b | Čović 1976 |
| T. C. Champion (ed.), <i>Centre and Periphery: Comparative studies in archaeology</i> , London 1989. | T. C. Champion, <i>Introduction</i> , u: Champion 1989a, London 1989, 1-21. | B. Čović, <i>Od Butmira do Ilira</i> , Sarajevo 1976. |
| Benac 1987a | Connor 1994 | Connor 1994 |
| A. Benac (ed.), <i>Praistorija Jugoslovenskih Zemalja Vol. 5: Željezno doba</i> , Sarajevo 1987. | W. Connor, <i>Ethno-nationalism: The Quest for Understanding</i> , Princeton 1994. | W. Connor, <i>Ethno-nationalism: The Quest for Understanding</i> , Princeton 1994. |

Eller, Coughlin 1993 J. Eller, R. Coughlin <i>The poverty of primordialism: the demystification of ethnic attachments</i> , Ethnic and Racial Studies 6(2), 1993, London 1993, 183-202.	Haselgrove 1987 C. Haselgrove, <i>Culture process on the periphery: Belgic Gaul and Rome during the later Republic and Early Empire</i> , u: Rowlands et al. 1987, Cambridge 1987, 104-124.	Katičić 1963 R. Katičić, <i>Das mitteldamatische Namengebiet</i> , Živa Antika 12, Skoplje 1963, 255-292.	McKinlay 1948 A. P. McKinlay, <i>Ancient Experience with Intoxicating Drinks: Non-Classical Peoples</i> , Quarterly Journal of Studies on Alcohol 9, New Brunswick, NJ. 1948, 388-414.	Nash 1987 D. Nash, <i>Imperial expansion under the Roman Republic</i> , u: Rowlands et al. 1987, Cambridge 1987, 87-103.	Tchernia 1985 A. Tchernia, <i>Italian wine in Gaul at the end of the Republic</i> , u: P. Garnsey, K. Hopkins, C. R. Whittaker (eds.), <i>Trade in the Ancient Economy</i> , Berkeley, Los Angeles 1985, 87-104.	Danijel Dzino Delmati, vino i formiranje etničkog identiteta u predrimskom Iliriku
Engs 1995 R. C. Engs, <i>Do Traditional Western European Practices Have Origins in Antiquity</i> , Addiction Research 2(3) 1995, New York 1995, 227-239.	Hatzopoulos 1994 M. Hatzopoulos, <i>Thessalie et Macédonie: affinités et convergences</i> , u: ΘΕΣΣΑΛΙΑ Δεκαπέντε χρόνια 1975-1990. Αποτελέσματα και προόπτικες, Vol. 2, Athens 1994, 249-254.	Katičić 1964 R. Katičić, <i>Die neuesten Forschungen über die einheimische Sprachschicht in der illyrischen Provinzen</i> , u: Benac 1964, Sarajevo 1964, 9-58.	Marić 1964 Z. Marić, <i>Problem sjevernog graničnog područja Ilira</i> , u: Benac 1964, Sarajevo 1964, 177-214.	Nelson 2003 M. Nelson, <i>The Cultural Construction of Beer among Greeks and Romans</i> , Syllecta Classica 14, University of Iowa 2003, 101-120.	Angeles 1985 A. Angeles, <i>La cervesa en las fuentes romanas: base textual y fidación de su importancia</i> , Ancient History Bulletin 13, Calgary 1999, 23 x 1972, Zagreb 1976, 301-307.	Zaninović 1976a M. Zaninović, <i>Delmatsko-grčki odnosi na Jadranu</i> u: M. Suić (ed.), <i>Jadranska obala u protohistoriji: kulturni i etnički problemi, simpozij</i> , Dubrovnik 19-
Fishman 1980 J. Fishman, <i>Social theory and ethnography</i> u: P. Sugar (ed.) <i>Ethnic Diversity and Conflict in Eastern Europe</i> , Santa Barbara 1980, 84-97.	Horden, Purcell 2000 P. Horden, N. Purcell, <i>The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History</i> , Oxford 2000.	Katičić 1965 R. Katičić, <i>Zur Frage der archäologikήs έρευνας Δεκαπέντε χρόνια 1975-1990. Αποτελέσματα και προόπτικες, Vol. 2, Athens 1994, 249-254.</i>	R. Katičić, <i>Zur Frage der archäologikήs έρευνας Δεκαπέντε χρόνια 1975-1990. Αποτελέσματα και προόπτικες, Vol. 2, Athens 1994, 249-254.</i>	Marić 2000 Z. Marić, <i>Helenistički uticaji na ilirsko pleme Daorse</i> , Godišnjak Centra za Balkanološka ispitivanja III/1, Sarajevo 1965, 53-76.	Nelson 2005 M. Nelson, <i>The Barbarian's Beverage: A History of Beer in Ancient Europe</i> , London, New York 2005.	Valiño 1999 A. Valiño, <i>La cervesa en las fuentes romanas: base textual y fidación de su importancia</i> , Ancient History Bulletin 13, Calgary 1999, 23 x 1972, Zagreb 1976, 301-307.
Fitzpatrick 1985 A. Fitzpatrick, <i>The Distribution of Dressel 1 Amphorae in North-West Europe</i> , Oxford Journal of Archaeology 4, Oxford 1985, 305-340.	James 1999 S. James, <i>The Atlantic Celts: Ancient People or Modern Invention</i> , London 1999.	Kirigin 2002 B. Kirigin, <i>Novosti o Grcima u Dalmaciji</i> , Godišnjak Centra za Balkanološka ispitivanja XXXII/30, Sarajevo 2002, 363-384.	Marić, Kirigin 1991 Z. Marić, B. Kirigin, <i>Bradavičasti helenistički kantharosi iz Daorsona (Ošanići kod Stoca)</i> , u: B. Čović (ed.), <i>Zbornik radova posvećen akademiku Alojzu Bencu</i> (Akademija Nauka i Umjetnosti BiH, Posebna izdanja XC/27), Sarajevo 1991, 177-184.	Radić Rossi 2003 I. Radić Rossi, <i>Doprinos podmorske arheologije u proučavanju problematike naseljavanja</i> , Histria Antiqua 11, Pula 2003, 299-308.	Nelson 2005 M. Nelson, <i>The Barbarian's Beverage: A History of Beer in Ancient Europe</i> , London, New York 2005.	Webb 1975 M. C. Webb, <i>The Flag Follows Trade</i> , u: J. A. Sabloff, C. C. Lamberg-Karlovsky (eds.), <i>Ancient Civilization and Trade</i> , Albuquerque 1975, 155-209.
Graves-Brown et al. 1996 P. Graves-Brown, S. Jones, C. Gamble (eds.), <i>Cultural Identity and Archaeology: The construction of European communities</i> , London, New York 1996.	Jenkins 1997 R. Jenkins, <i>Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations</i> , London 1997.	Kirigin et al. 2005 B. Kirigin, T. Katunarić, L. Šešelj, Amfore i fina keramika (od 4. do 1. St. pr. Kr.) iz srednje Dalmacije: preliminarni ekonomski i socijalni pokazatelji, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku 98, Split 2005, 1-19.	Marić 1991 Z. Marić, B. Kirigin, Bradavičasti helenistički kantharosi iz Daorsona (Ošanići kod Stoca), u: B. Čović (ed.), <i>Zbornik radova posvećen akademiku Alojzu Bencu</i> (Akademija Nauka i Umjetnosti BiH, Posebna izdanja XC/27), Sarajevo 1991, 177-184.	Millett 1990 M. Millett, <i>The Romanization of Britain: An Essay in Archaeological Interpretation</i> , Cambridge 1990.	Rowlands et al. 1987 M. Rowlands, M. Larsen, K. Kristiansen (eds.), <i>Centre and Periphery in the Ancient World</i> , Cambridge 1987.	Whitehouse, Wilkins 1985 R. D. Whitehouse, J. B. Wilkins, <i>Magna Grecia before the Greeks: towards a reconciliation of the evidence</i> , u: C. Malone, S. Stoddart (eds.), <i>Papers in Italian Archaeology IV. Part 3: Patterns in protohistory</i> (British Archaeological Reports - International Series 245), 89-109, Oxford 1985.
Green 1995 M. J. Green (ed.), <i>The Celtic World</i> , London, New York 1995.	Jones 1996 S. Jones, <i>Discourses of identity in the interpretations of the past</i> , u: Graves-Brown et al. 1996, London, New York 1996, 62-80.	Kozličić 1980/81 M. Kozličić, <i>Prikazi brodova na novcu plemena Daorsa</i> , Glasnik Zemaljskog Muzeja N. S. 35/36, Sarajevo 1980/1981, 163-188.	Morgan 2003 K. Morgan, <i>Early Greek states beyond the polis</i> , London, New York, 2003.	Millett 1990 M. Millett, <i>The Romanization of Britain: An Essay in Archaeological Interpretation</i> , Cambridge 1990.	Smith 1984 A. D. Smith, <i>National Identity and Myths of Ethnic Descent</i> , Research in Social Movements, Conflict and Change 7, Greenwich, Conn. 1984, 95-130.	Whitehouse, Wilkins 1989 R. D. Whitehouse, J. B. Wilkins, <i>Greeks and natives in south-east Italy: approaches to the archaeological evidence</i> , u: Champion 1989a, London 1989, 102-126.
Haselgrove 1984 C. Haselgrove, "Romanization before the Conquest: Gaulish precedents and British consequences", u: T. F. C. Blagg, A. C. King (eds.), <i>Military and Civilian in Roman Britain: Cultural Relationships in a Frontier Province</i> (British Archaeological Reports - British Series 136), Oxford 1984, 5-64.	Constructing identities in the past and present, London 1997.	Leach 1989 E. Leach, <i>Tribal ethnography: past, present, future</i> , u: E. Tonkin, M. McDonald, M. Chapman (eds.), <i>History and Ethnicity</i> (Association of Social Anthropologists 27), London, New York 1989, 35-47.	Nash 1978 D. Nash, <i>Territory and State Formation in Central Gaul</i> , u: D. Green, C. Haselgrove, M. Spriggs (eds.), <i>Social Organization and Settlement 2 (British Archaeological Reports Supp. 47/2)</i> , Oxford 1978, 455-475.	Nash 1978 D. Nash, <i>Territory and State Formation in Central Gaul</i> , u: D. Green, C. Haselgrove, M. Spriggs (eds.), <i>Social Organization and Settlement 2 (British Archaeological Reports Supp. 47/2)</i> , Oxford 1978, 455-475.	Smith 1986 A. D. Smith, <i>The Ethnic Origins of Nations</i> , Oxford 1986.	Whitehouse, Wilkins 1989 R. D. Whitehouse, J. B. Wilkins, <i>Greeks and natives in south-east Italy: approaches to the archaeological evidence</i> , u: Champion 1989a, London 1989, 102-126.
	Jones, Buxeda 2004 R. Jones, J. Buxeda y Garrigós, <i>The identity of early Greek pottery in Italy and Spain: an archaeometric perspective</i> , u: K. Lomas (ed.), <i>Greek identity in the western Mediterranean: papers in honour of Brian Shefton</i> (Mnemosyne, Supplementum 246), Leiden 2004, 83-114.	Kozličić 1980/81 M. Kozličić, <i>Prikazi brodova na novcu plemena Daorsa</i> , Glasnik Zemaljskog Muzeja N. S. 35/36, Sarajevo 1980/1981, 163-188.	Morgan 2003 K. Morgan, <i>Early Greek states beyond the polis</i> , London, New York, 2003.	Millett 1990 M. Millett, <i>The Romanization of Britain: An Essay in Archaeological Interpretation</i> , Cambridge 1990.	Smith 1986 A. D. Smith, <i>The Ethnic Origins of Nations</i> , Oxford 1986.	Whitehouse, Wilkins 1989 R. D. Whitehouse, J. B. Wilkins, <i>Greeks and natives in south-east Italy: approaches to the archaeological evidence</i> , u: Champion 1989a, London 1989, 102-126.
					Šašel-Kos 2005 M. Šašel-Kos, <i>Appian and Illyricum</i> (Situla 43), Ljubljana 2005.	Wilkes 1969 J. J. Wilkes, <i>Dalmatia</i> , London 1969.
					Škegro 1999 A. Škegro, <i>Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije</i> , Zagreb 1999.	Zaninović 1966 M. Zaninović, <i>Ilirsko pleme Delmati (I)</i> , Godišnjak Centra za Balkanološka ispitivanja IV/2, Sarajevo 1966, 27-92.

Summary

The Delmatae, wine and formation of ethnic identity in pre-Roman Illyricum

Key words: *The Delmatae, wine, ethnic identity, alcoholic beverages, pre-Roman Illyricum*

This paper deals with the lack of archaeological finds that confirm wine-drinking habits amongst the Delmatae in Illyricum. The thesis of Dietler, (Dietler 1995) that the demand for goods is not an automatic response but rather something that should be understood in regional political and cultural relationships, is used to link the absence of wine and the construction of Delmataean ethnic identity. Focusing on the wider clash of drinking ideologies in ancient (and modern) Europe, this paper suggests that the change in alcohol-consumption habits from Continental beer/mead/cider-drinking to Mediterranean wine-drinking amongst the neighbours of the Delmatae is the consequence of wider socio-political transitions and the establishment of the core-periphery model of exchange in pre-Roman Illyricum, after Greek penetration into the Adriatic in the 4th century BC.

The foundation of the Delmataean alliance in c. 3rd century BC is considered to be an attempt to redistribute the networks of exchange in Illyricum that were controlled by its Delmataean neighbours, who were strongly impacted by Mediterranean 'globalisation'. At the same time the Delmataean political alliance was recognised as the core of the Delmataean ethnic identity, further strengthened through the conflicts with their neighbours such as the Liburni, Illyrians, Issaeans commonwealth and certainly, the Roman Republic.

Differences in consumption of alcoholic beverages are essentially a part of Bourdieu's social *habitus*, and Barthian "cultural stuff", that is not directly involved in the process of construction of identities. However, in the background of the Delmataean conflicts with their neighbours who accepted some elements of Mediterranean culture, including consumption of wine, the choice of alcoholic beverage becomes an "ethnic boundary" that significantly influences the construction of ethnic identity. This paper concludes that the new-formed identity of the Delmatae, amongst other things, incorporated a strong anti-Mediterranean sentiment that draw the Delmatae closer to their northern neighbours, the Pannonii, and that sentiment is visible through their unity in the *bellum Batonianum*, but can be assumed even earlier in the *bellum Pannonicum* jointly fought against the Romans.

Thus, lack of evidence for consumption of wine amongst the Delmatae is the fact that reveals a complex regional process of formation and transition of ethnic identities in pre-Roman Illyricum. This process was caused by wider 'tectonic' historical movements that corresponded with the formation of the 'global' Mediterranean world and the incorporation of Illyricum and its heterogeneous ethnic communities in that world.

Translation: Danijel Dzino